

Н. О. Федорук

студ. III курсу

спеціальність «Право»

Науковий керівник: д.ю.н., проф., Засл. юрист України І. С. Канзафарова

ЗАПОВІТ ПОДРУЖЖЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Спадкове право України (як підгалузь національного цивільного права) з прийняттям і введенням в дію Цивільного кодексу України 2003 р. (далі – ЦК України) зазнало змін, які протягом усього періоду чинності цього нормативно-правового акту активно вивчаються в юридичній літературі. Одним із найпопулярніших предметів дослідження сучасних вітчизняних цивілістів, що вивчають проблематику спадкового права, є заповіт подружжя, хоча у ЦК України йому присвячено лише одну статтю – 1243 [1]. На нашу думку, такий інтерес до цього питання можна пояснити, з одного боку, тим, що заповіт

подружжя став однією із новел цивільного права України, з іншого – низкою проблем, які були спричинені введенням такого різновиду заповітів.

Згідно з ч. 1 ст. 1243 ЦК України «подружжя має право скласти заповіт щодо майна, яке належить йому на праві спільної сумісної власності» [1, ст. 1243]. У зв'язку з чим потребує уточнення зміст поняття «подружжя», яке є однією із категорій сімейного права.

Стаття 21 чинного Сімейного кодексу України (далі – СК України) встановлює, що «шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану», і що «проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя» [2, ст. 21].

Враховуючи викладене вище, можна з впевненістю констатувати, що заповіт подружжя може бути складений лише чоловіком та жінкою, союз яких був зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану [2].

Варто зазначити, що можливість укладення спільного заповіту подружжя, як і в Україні, передбачена законодавством таких країн, як Німеччина, Грузія, країни Балтики та ін. [3, с. 92]. Поряд із цим, є країни, в яких вчинення таких заповітів заборонено. Наприклад, імперативна норма ст. 968 Цивільного кодексу Франції встановлює, що «заповіт не може бути вчинено в одному акті двома або кількома особами, як на користь третьої особи, так і в якості взаємного і спільного розпорядження» [4].

Заборона вчинення спільних заповітів ґрунтується на традиційному цивілістичному розумінні заповіту як одностороннього правочину (акту). Крім того, враховується, що той із подружжя, хто пережив іншого, не може відмовитись від такого заповіту.

Зазначене зумовлює необхідність з'ясування змісту поняття «односторонній правочин». Згідно з ч. 3 ст. 202 ЦК України «одностороннім правочином є дія однієї сторони, яка може бути представлена однією або кількома особами», при цьому «односторонній правочин може створювати обов'язки лише для особи, яка його вчинила» [1, ст. 202].

Як бачимо, вітчизняне законодавство передбачає, що хоча односторонній правочин і визнається дією однієї сторони, вона при цьому може бути представлена не лише однією, а й кількома особами. Таким чином, при вчиненні заповіту подружжя останнє, з позицій законодавця, розглядається як «одна сторона».

Згідно з ч. 2 ст. 1243 ЦК України «у разі складення спільного заповіту частка у праві спільної сумісної власності після смерті одного з подружжя переходить до другого з подружжя, який його пережив», а «у разі смерті останнього право на спадкування мають особи, визначені подружжям у заповіті» [1, ст. 1243].

Варто зазначити, що питання про майно, щодо якого робиться розпорядження у даному заповіті, незважаючи на пряму вказівку на це закону, в науці цивільного права не знайшло однозначного вирішення.

Так, згідно з прямою вказівкою норми, закріпленої у ч. 1 ст. 1243 ЦК України, лише частка у праві спільної сумісної власності може бути об'єктом заповіту подружжя [1, ст. 1243]. Проте в юридичній літературі висловлюється думка, що подружжя може розпоряджатися в межах спільного заповіту не лише спільним сумісним майном, а й тим, що «належить кожному з них на праві особистої приватної власності, адже законодавство не містить прямої заборони щодо вчинення такої дії» [3, с. 96].

На нашу думку, законодавець у нормі ч. 2 ст. 1243 ЦК України дає чітку відповідь на це запитання, тому будь-які спроби розширити перелік майна, щодо якого може здійснюватись розпорядження за заповітом подружжя, є необґрунтованими.

Що стосується можливості відмови від заповіту подружжя, то, згідно з ч. 3 ст. 1243 ЦК України, «за життя дружини та чоловіка кожен з них має право відмовитися від спільного заповіту», але така відмова «підлягає нотаріальному посвідченню». А норма, закріплена у ч. 4 вказаної статті, встановлює, що «у разі смерті одного з подружжя нотаріус накладає заборону відчуження майна, зазначеного у заповіті подружжя» [1, ст. 1243].

Окремої уваги заслуговує питання про судову практику застосування ст. 1243 ЦК України, зокрема – в частині визнання спільного заповіту подружжя недійсним. Матеріали судової практики вирішення спорів про спадкування свідчать про те, що в основному заповіти визнаються недійсними «у зв'язку з тим, що один із подружжя помилявся щодо природи правочину та обставин, які мають істотне значення, іноді позивачі зазначають, що при складанні заповіту подружжя вони розраховували на вимоги, які властиві при складанні договору довічного утримання». Крім того, «при розгляді справи з'ясовується, що заповіт подружжя складений на майно, яке належить подружжю на праві спільної часткової власності, яке особа може заповідати лише за особистим заповітом» [5].

Підсумовуючи, зазначимо, що проблематика правового регулювання відносин, пов'язаних з укладенням заповіту подружжя, не вичерпується лише питаннями, розглянутими в рамках даного дослідження.

Так, потребують вивчення та теоретичного осмислення проблеми: порушення принципу відкликання заповіту; обмеження права обов'язкових спадкоємців у разі вчинення заповіту подружжя; законодавчої невизначеності частки спадкового майна, щодо якого було вчинено заповіт подружжя, після смерті одного із подружжя і накладення заборони на відчуження такого майна (на виконання припису норми, закріпленої у ч. 4 ст. 1243 ЦК України), у разі

смерті особи, призначеної спадкоємцем у заповіті подружжя, та ін. Вивчення зазначених питань може бути предметом окремих спеціальних досліджень, результати яких, безумовно, матимуть не лише теоретичне, а й велике практичне значення.

Список використаної літератури

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 14.03.2020).
2. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.02.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 14.03.2020).
3. Парасюк М. В. Особливості укладення заповіту подружжя. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. Вип. 3. С. 91–100.
4. Code civil. *Legifrance.gouv.fr. Le service public de la diffusion du droit*. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070721> (дата звернення: 14.03.2020).
5. Практика застосування ст. 1243 ЦК України (визнання спільного заповіту недійсним). *Узагальнення судової практики вирішення спорів про спадкування*. URL: https://hra.court.gov.ua/sud2090/inf_court/generalization/uzag158 (дата звернення: 14.03.2020).